

УДК 342.4

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.33>

ДО ПИТАННЯ АКТУАЛЬНОСТІ ЗАБОРОНИ ЧЕРГОВИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Монастирський М.В.,

аспірант кафедри кібербезпеки та інформаційного забезпечення

Одеського державного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-6295-1286>

e-mail: mirekcom6@gmail.com

Монастирський М.В. До питання актуальності заборони чергових парламентських виборів в Україні під час воєнного стану.

Стаття присвячена дискусійному в Україні питанню законодавчої заборони чергових парламентських виборів в період дії спеціального правового режиму воєнного стану. Розкрито зміст цієї дискусії.

З метою підтвердження або спростування гіпотези про помилковість законодавчої заборони проведення чергових парламентських виборів в Україні в умовах воєнного стану досліджено новий для цієї дискусії міжнародний досвід впливу пандемії COVID-19 на проведення політичних виборів у 2020 р. З'ясовано, що в умовах надзвичайної ситуації загрози життю громадян під час цієї світової епідемії держави не забороняли проведення виборів, а навпаки, проводили ці вибори або перенесли дату проведення цих виборів, відтермінували проведення цих виборів тощо. З чого зроблений висновок про те, що в міжнародній юридичній практиці поняття заборони виборів і поняття перенесення виборів не є тотожними: законодавча заборона виборів є законодавчою заборонаю виборів, а перенесення запланованої дати виборів не є законодавчою заборонаю виборів.

З огляду на цей висновок запропоновано уточнення предмету цієї дискусії. Зауважено, що зараз ця дискусія ведеться навколо дилеми між забороняє чи не забороняє Конституція України проведення чергових парламентських виборів в умовах воєнного стану. А з точки зору юридичного досвіду пандемії-2020, дискусійним мало би бути питання, чи Основний Закон України ці вибори забороняє або відтермінує. Підкреслена важливість цього уточнення для розв'язання цієї дискусії, а також для законодавчого забезпечення проведення майбутніх перших післявоєнних парламентських виборів.

Виявлена суттєва різниця законодавчого забезпечення цих майбутніх парламентських виборів в залежності від того, чи під час воєнного стану заборонені Основним Законом чергові парламентські вибори, чи не заборонені, а перенесені. Проаналізовано кожен з цих варіантів. З'ясовано, що у разі перенесення проведення чергових парламентських виборів на час дії режиму воєнного стану майбутні перші післявоєнні парламентські вибори будуть тими самими черговими виборами Верховної Ради України десятого скликання, якими і мали би бути 29 жовтня 2023 р. А у випадку заборони проведення цих виборів під час воєнного стану з'являється юридична невідомість стосовно виду цих перших парламентських виборів в повоєнний час: вони не будуть ні черговими, ні позачерговими, а будуть невідомо якими.

В якості висновку підкреслюється важливість продовження цієї дискусії навколо нової уточненої дилеми між заборонаю цих виборів і відтермінуванням цих виборів. Особливо підкреслюється важливість продовження вивчення відповідного міжнародного досвіду.

Ключові слова: Конституція України, війна, пандемія COVID-19, законодавча помилка, перенесення виборів, відтермінування виборів, затримані вибори, відкладені вибори.

Monastyrskiy M.V. Regarding the relevance of banning regular parliamentary elections in Ukraine during martial law.

The article is devoted to the controversial issue in Ukraine of the legislative ban on regular parliamentary elections during the period of the special legal regime of martial law. The content of this discussion is disclosed.

In order to confirm or refute the hypothesis about the fallacy of the legislative ban on holding regular parliamentary elections in Ukraine under martial law, the international experience of the COVID-19 pandemic was studied. This is a new international experience for this discussion. It was found out that in the conditions of an emergency situation of threats to the lives of citizens during this global epidemic, the states did not prohibit the holding of elections, but on the contrary, held these elections or postponed the date of these elections, postponed the holding of these elections, etc. From which it was concluded that in international legal practice, the concept of banning elections and the concept of postponement of elections are not the same: a legislative ban on elections is a legislative ban on elections, and the postponement of the planned election date is not a legislative ban on elections.

In view of this conclusion, clarification of the subject of this discussion is proposed. It is noted that this discussion is currently being conducted between whether or not the Constitution of Ukraine prohibits the holding of regular parliamentary elections under martial law. And from the point of view of the experience of the pandemic-2020, this discussion should be legally accurate between the banning of these elections and the postponement of these elections in the Constitution of Ukraine. The importance of this clarification for the resolution of this debate, as well as for the legislative provision of the future post-war parliamentary elections, is emphasized.

A significant difference in the legislative support for these upcoming parliamentary elections was revealed, depending on whether the regular parliamentary elections were prohibited by the Constitution of Ukraine during martial law, or not prohibited, but postponed. Each of these options has been analyzed. It has been clarified that in the event of the postponement of the regular parliamentary elections during the period of martial law, the future first post-war parliamentary elections will be the same regular elections of the Verkhovna Rada of Ukraine of the tenth convocation, which should have been held on October 29, 2023. And in the case of a ban on holding these elections under during martial law, there is legal uncertainty regarding the type of these first parliamentary elections after martial law: they will be neither regular nor extraordinary, but they will be unknown.

As a conclusion, the importance of continuing this debate around the newly refined dilemma between the banning of these elections and the postponement of these elections is stated. The importance of continuing to study relevant international experience is especially emphasized.

Key words: Constitution of Ukraine, war, COVID-19 pandemic, legislative error, postponement of elections, delayed elections, postponed elections.

Постановка проблеми. Чергові парламентські вибори в Україні прийшлися на воєнний стан. Ці вибори були заплановані на 29 жовтня 2023 року, а з 24 лютого 2022 року і до тепер в Україні безперервно діє особливий правовий режим воєнного стану.

Ці вибори не відбулися. З цього приводу не було жодних спеціальних офіційних заяв. Парламент продовжив виконувати свої обов'язки в штатному режимі, а країна продовжила євроінтеграційний рух: 14 грудня 2023 року Рада Європейського Союзу схвалила початок переговорів про вступ України до ЄС. Питання проведення цих виборів в умовах цієї війни перестало бути перспективним і політично гострим. Отже, саме час робити висновки з унікальної для України події – заборони виборів Верховної Ради України.

Цікавим є той факт, що ця законодавча заборона не є конституційною нормою. Вона міститься не в Основному Законі, а в законі «Про правовий режим воєнного стану»: «В умовах воєнного стану забороняється проведення виборів до Верховної Ради України» [1, ст. 19, ч. 1, п. 3]. Це і є ця заборона, так вона записана в законі.

Конституція України теж містить норму, яка встановлює державний порядок щодо чергових парламентських виборів, дата проведення яких припадає на воєнний стан в країні: «У разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного чи надзвичайного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану» [2, ст. 83, ч. 4]. Таким чином, вітчизняне законодавство містить не одну, а дві регулюючі норми стосовно одного предмету – чергових парламентських виборів в умовах воєнного стану. Одна з цих норм права є конституційною, а друга не є конституційною.

Державна система нормативно-правових актів України має ієрархічну структуру. Норми Основного Закону мають найвищу юридичну силу [2, ст. 8, ч. 2] і є нормами прямої дії [2, ст. 8, ч. 3]. На нашу думку, це є достатня підстава висунути припущення, що ця заборона є помилкою, звичайною законодавчою помилкою.

Стан опрацювання. Аналіз останніх досліджень і публікацій не виявив критику цієї заборони серед науковців. Стосовно цієї заборони чергових парламентських виборів в Україні під час дії режиму воєнного стану висловили свої думки Р.Ф. Гринюк і О.І. Гуцуляк [3], Ю. Ключковський та В. Венгер [4], Д.Є. Новак і Х.М. Моряк-Протопопова [5], Н.В. Заяць [6], О.О. Кармаза [7], Г.В. Чумакова та В.П. Квашенко [8], М. Михайлов [9] Г. Макаров [10] та інші.

Деякі дослідники вважають, що ця заборона передбачена не тільки законом про воєнний стан. Наприклад, Г. Макаров прямо говорить, що ця заборона міститься в Основному Законі: «Проведення виборів народних депутатів України в умовах правового режиму воєнного стану заборонене Конституцією України» [10, Короткі висновки, п. 1]. Н.В. Заяць теж такої думки: «Якщо Конституція України забороняє вибори в умовах воєнного стану, то цього робити не можна, навіть якщо на користь проведення виборів є багато аргументів» [6, с. 47]. М. Михайлов бачить цю заборону точно в частині 4 статті 83 Основного Закону: «Додаткова заборона на проведення виборів опосередковано міститься у Конституції, де визначено положення про продовження строку повноважень Верховної Ради України до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану [9, с. 14]. Р.Ф. Гринюк і О.І. Гуцуляк теж вважають, що ця конституційна норма забороняє проведення цих виборів: «Таким чином, формально Конституція України виключає можливість проведення лише чергових виборів народних депутатів України. Щодо інших видів виборів (зокрема за суб'єктом, президентських та місцевих) Конституція такої заборони не встановлює» [3, с. 115]. Г.В. Чумакова і В.П. Квашенко теж говорять про заборону цих виборів Основним Законом: «Щодо інших типів виборів, у тому числі, виборів Президента України, Конституція України такої заборони не встановлює» [8, с. 301] та інші.

Однак, не всі дослідники права стверджують, що Конституція України забороняє ці вибори. Наприклад, Ю. Ключковський та В. Венгер, Д.Є. Новак і Х.М. Моряк-Протопопова, О.О. Кармаза в своїх дослідженнях посилаються лише на цю заборону в законі про воєнний стан і нічого не говорять про цю заборону в законі найвищої юридичної сили.

Окремо відзначимо однозначну заяву спікера українського парламенту, доктора юридичних наук, професора, академіка Національної академії правових наук Р. Стефанчука про те, що Конституція не містить заборони на проведення чергових парламентських виборів в Україні під час воєнного стану [11].

Як бачимо з цієї дискусії, необхідність узгодженості цих двох норм права виникла сама собою на ґрунті очевидної різниці цих правових норм відносно заборони чергових парламентських виборів в період воєнного стану: норма меншої юридичної сили буквально забороняє ці вибори, а норма більшої юридичної сили не забороняє ці вибори буквально.

Метою цієї статті є дослідження релевантного міжнародного досвіду пандемії COVID-19 на підтвердження або спростування нашого припущення щодо помилковості цієї заборони в законі про воєнний стан.

Виклад основного матеріалу.

1. В Україні ці вибори називають забороненими. Відверто кажучи, нас це дивує. На противагу поширеному в Україні уживанню до цих та інших політичних виборів слова «заборона» в цих надзвичайних умовах війни, ми наведемо приклади уживання альтернативних слів до виборів, заплановане проведення яких було зірване пандемією COVID-19. У 2020 році чергові вибори по всій планеті «переносились», «відкладались», «призупинялись», «відстрочувались», «затримувались», «відтерміновувались», але не заборонялись. Мабуть, це були наймасштабніші одноментні зміни виборчих планів по цілому світі з причини загрози життю людини.

Міжнародний інститут демократії та виборчої допомоги International IDEA спеціально досліджував глобальний вплив пандемії COVID-19 на вибори по всьому світі у 2020 році. Це дослідження охоплювало 162 країни. Звіт цього дослідження не містить слово «заборона» в контексті виборів. Натомість в цьому звіті вибори називають *відкладеними, перенесеними, призупиненими, відстроченими*. Наприклад так: «Ще одним основним демократичним процесом, на який сильно вплинула пандемія, є виборчий процес, причому половина виборів, запланованих на період з лютого по грудень 2020 року, *відкладена* через пандемію» (курсив наш. – М.М.) [с. 2]; або так: «Основним демократичним процесом, який сильно постраждав від пандемії, є виборчий процес з *перенесенням* виборів у глобальному масштабі» (курсив наш. – М.М.) [12, с. 13].

Міжнародна правозахисна організація Freedom House традиційно прискіпливо досліджувала глобальний стан демократії у 2020 році; особлива увага була приділена виборчим правам в умо-

вах надзвичайної ситуації пандемії. Звіт за той рік «Свобода у світі» охопив 195 країн та 15 територій. У ньому мова йде про *затримку* і *відкладення* виборів. Наприклад, ситуація на Шрі-Ланці пояснюється словами «*затримка* виборів, пов'язана з пандемією» (курсив наш. – М.М.) [13, Sri Lanka]. А стосовно політичних рішень між необхідністю виборів і необхідністю карантину в цьому звіті висловились так: «Лідери зіткнулися з важким вибором, *відкладаючи* вибори та блокуючи міста» (курсив наш. – М.М.) [13, Europe]. В цьому звіті ані слова про заборону виборів.

Доклад Венеціанської комісії «Дотримання принципів демократії, прав людини та верховенства права в умовах надзвичайного стану» за 2020 рік містить міркування стосовно виборів в надзвичайних умовах пандемії Covid-19. Серед них такі думки: «Немає загального принципу щодо уникнення виборів під час надзвичайного стану та *відтермінування* їх аж до повернення ситуації до звичного стану» (курсив наш. – М.М.) [14, ч. 97]; або така думка: «Немає загального правила про те, яка державна інституція повинна мати компетенцію *відтермінувати* вибори» (курсив наш. – М.М.) [14, ч. 118] та інші приклади не уживання слова «заборона» до виборів.

Всеукраїнська громадська організація «Комітет виборців України» теж вивчала цей міжнародний досвід виборів під час пандемії-2020. Результати цього дослідження були опубліковані 6 червня 2020 в посібнику «Вибори в умовах пандемії: міжнародний досвід і рекомендації для України». Цей текст не містить словосполучення «заборона виборів» чи слово «заборона» до слова «вибори». Замість слова «заборона» автори цього посібника вживають до виборів слова «*відтермінування*» та «*перенесення*». Наприклад: «За даними Міжнародного інституту демократії та сприяння виборам (International IDEA), понад 50 держав світу у зв'язку з пандемією COVID-19 *відтермінували* проведення виборів та референдумів» (курсив наш. – М.М.) [15, с. 7]; а ще так: «У деяких країнах було *перенесено* загальнонаціональні вибори — наприклад, парламентські вибори в Сербії, Ефіопії, Шрі-Ланці» (курсив наш. – М.М.) [15, с. 7]; або так: «Держави, в яких заплановані дати виборів припали на період пандемії, розглядали два основні варіанти дій: *відтермінувати* вибори на пізніший строк або ж провести голосування попри ризики COVID-19» (курсив наш. – М.М.) [15, с. 7]; а також так: «Питання *відтермінування* виборів чіткіше регламентоване в національному, а не міжнародному законодавстві. Як правило, йдеться про можливість *перенесення* виборів у зв'язку з надзвичайним станом» (курсив наш. – М.М.) [15, с. 6]; а на останок такий приклад: «Підсумовуючи, слід зазначити, що міжнародні стандарти виборів, хоч і не дають всеосяжної та вичерпної відповіді на запитання щодо можливого *відтермінування* виборів у таких ситуаціях, як пандемія COVID-19, все ж забезпечують загальне розуміння: лише вільні, чесні вибори, які сприяють усвідомленому вибору громадян, можуть вважатися реальним волевиявленням, тому *відтермінування* виборів заради дотримання таких принципів є раціональним і допустим кроком» (курсив наш. – М.М.) [15, с. 6].

І ще дещо на підтвердження уважності нашого спостереження. Ми знайшли свідчення лише одного прикладу застосування заборони до гарантованого і загальновизнаного виборчого права під час цієї пандемії. Хорватія спробувала заборонити приймати участь у виборах певній категорії своїх громадян, проте визнала цю ідею помилкою: «У Хорватії неможливість варіанту поштового голосування призвела до рішення органу управління виборами, яке пізніше було скасовано як неконституційне, заборонити голосування заразливим та карантинним громадянам» [16. с. 3]. На нашу думку, цей приклад може бути показовим для України.

Отже, світовий досвід пандемії коронавірусу у 2020 році не підтверджує тезу про заборону Конституції України проводити чергові парламентські вибори в період воєнного стану. Цей міжнародний досвід свідчить про те, що вибори в надзвичайних умовах національної загрози життю громадян не забороняються державами, а *переносяться, затримуються, відкладаються* тощо. Ця різниця в словах є суттєвою і має практичне значення для вирішення однієї юридичної задачі від спікера українського парламенту Руслана Стефанчука.

2. Голова Верховної Ради України Р. Стефанчук в серпні 2023 року поставив важливе практичне питання стосовно проведення майбутніх парламентських виборів замість цих заборонених: «Конституція передбачає тільки два види виборів: чергові та позачергові. «Післячергових» не існує. І ще є ціла низка інших законодавчих неузгодженостей. Треба зрозуміти, як нам виходити з цієї юридичної плутанини»[11].

Дійсно, це політично важливе і юридично складне питання майбутніх парламентських виборів в Україні постає у зв'язку з законодавчою заборонаю проведення чергових парламентських виборів в умовах воєнного стану. Минулого року 29 жовтня в Україні мали би відбутися чергові

парламентські вибори. Однак, якщо припустити, що ці вибори не відбулися через законодавчу заборону проводити ці вибори, то слід визнати, що ці *чергові* вибори Верховної Ради десятого скликання вже ніколи не відбудуться.

Заборона є заборона. Законодавство України не може бути суперечливим. Якщо стосовно цих чергових парламентських виборів українським законодавством встановлена заборона, то ці чергові вибори вже не можуть бути дозволені. Неможливо одні і ті самі вибори дозволяти і забороняти. Має бути правова визначеність. Такою правовою визначеністю в Україні є ця заборона. Тому, коли закінчиться воєнний стан і країна повернеться до нормального життя, постане питання проведення парламентських виборів, які, очевидно, вже не будуть *черговими* виборами Верховної Ради України десятого скликання, а будуть поки що не відомо якими. З'ясувати, якими саме вони будуть і як їх проведення врегулювати законом, могли би спробувати ті юристи, які вважають, що Конституцією України заборонено проведення чергових парламентських виборів в умовах воєнного стану. Ми не відносимо себе до кола цих юристів.

Ми розділяємо ту думку pana Стефанчука, що Конституція України не забороняє проводити чергові парламентські вибори під час дії спеціального правового режиму воєнного стану. Очевидним є те, що частина 4 статті 83 Основного Закону, яка встановлює державний порядок щодо чергових парламентських виборів в період воєнного стану, не містить слова «заборона». На нашу думку, цю конституційну норму слід розуміти з урахуванням міжнародного досвіду пандемії-2020, тобто не як законодавчу заборону проведення парламентських виборів в умовах воєнного стану, а як передбачену Основним Законом необхідність *перенесення* дати цих виборів або *відтермінування* цих виборів на час дії режиму воєнного стану. Таким чином, ця юридична задача від pana Стефанчука знаходить своє просте рішення: парламентські вибори після воєнного стану будуть тими самими черговими виборами Верховної Ради України десятого скликання, якими і мали би бути 29 жовтня 2023 р.

3. Далі нам не залишається нічого іншого, як з'ясувати, а на який міжнародний досвід посилаються наші опоненти в цій дискусії – ті юристи, які впевнено стверджують, що Конституція України забороняє проведення чергових парламентських виборів в умовах воєнного стану.

Г. Макаров в статті «Можливість проведення загальнонаціональних виборів в умовах воєнного стану», опублікованої Національним інститутом стратегічних досліджень 11 вересня 2023 р., наводить приклад Італії: «Конституція Італії дозволяє (але не зобов'язує) *перенесення* виборів палат парламенту і продовження повноважень чинного їх складу в період воєнного стану» (курсив наш. – М.М.) [10, Зарубіжний досвід]. Стосовно цього прикладу ми лише зауважимо, що пан Макаров сам говорить про передбачену італійською конституцією можливість *перенесення* парламентських виборів на випадок оголошення в країні воєнного стану і нічого не говорить про заборону цих виборів в Конституції Італії.

Г. Макаров звернувся також до ізраїльського досвіду: «Саме тому заборона на проведення виборів застосовувалася вкрай рідко: так, не проводилися вибори під час війни за незалежність; у 1973 р. під час війни Судного дня парламентські вибори було *перенесено* на 2 місяці» (курсив наш. – М.М.) [10, Зарубіжний досвід]. В цьому прикладі звертає на себе увагу те, що пан Макаров взагалі не посилається на який-небудь ізраїльський закон, як це мало місце в попередньому прикладі з Італією. Тим не менше, в цьому прикладі з Ізраїлем пан Макаров говорить і про заборону виборів під час війни, і про їх *перенесення*. Нагадаємо, що приклад Італії був дещо іншим: в період воєнного стану вибори *переносяться* і не забороняються. Це весь міжнародний досвід, на який посилається Г. Макаров.

Г.В. Чумакова і В.П. Квашенко в своєму спільному дослідженні «Правові інструменти публічного управління в умовах воєнного стану: реалії та виклики виборчого процесу» теж звернулись до міжнародного досвіду: «Крім того, наведено бачення міжнародних організацій на проведення чи *перенесення* виборів в Україні» (курсив наш. – М.М.) [8, с. 297]. Зі своєї сторони ми лише підкреслимо, що автори цього дослідження посилаються на міжнародні організації, які бачать можливість *перенесення* (а не заборони) виборів в Україні на час дії режиму воєнного стану. Інший міжнародний досвід автори не наводять. Дослідження не містить жодного прикладу законодавчої заборони виборів під час війни чи воєнного стану.

М. Михайлов в статті «Безпосередня демократія в умовах воєнного стану: шляхи реалізації права народу на владу» посилається на авторитет Венеціанської комісії: «Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія) вказує на справедливість відповідних обмежень.

Зазначено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану основні проблеми в суспільстві можуть суттєво відрізнятися від тих питань, на яких дійсно варто зосередити увагу під час виборів. Навіть якщо проведення передвиборчої кампанії можливе під час надзвичайного стану, *відтермінування* виборів може призвести до більш ґрунтовного обговорення, яке необхідне для того, щоби пізніше провести вільні та справедливі вибори» (курсив наш. – М.М.) [9, с. 15]. Так само ми лише зазначимо, що в цьому прикладі мова йде не про заборону виборів, а про *відтермінування* виборів. Інших аргументів міжнародного досвіду автор не навів. Дослідження не містить жодного прикладу законодавчої заборони виборів іншої країни.

Р.Ф. Гринюк і О.І. Гуцуляк в спільній праці «Вибори в умовах воєнного стану: Конституція, законодавство, реальність» теж посилаються на міжнародний досвід: «Усі причини, через які демократії відмовляються від проведення виборів під час війни, можна класифікувати» [3, с. 116]. Однак, на жаль, автори не навели жодного прикладу законодавчої заборони в якості причини відмови демократій від виборів під час війни. Це весь міжнародний досвід, про який можна дізнатись з цього дослідження. І на ньому ми завершуємо цей огляд, оскільки не всі науковці в своїх дослідженнях посилаються на міжнародний досвід.

Підсумовуючи цей огляд визнаємо, що наші опоненти теж посилаються на міжнародний досвід. В цілому цей досвід, на нашу думку, не суперечить зробленому нами висновку на підставі вивчення пандемії-2020 про те, що заборона виборів і перенесення виборів це різні речі. Дійсно, хоча міжнародний досвід наших опонентів містить приклад і заборони виборів, і перенесення виборів в одній державі, однак, цей досвід також містить приклади перенесення виборів без заборони виборів, а також, що не менш важливо, не містить жодного прикладу заборони виборів без перенесення виборів. Отже, в цілому це різні речі.

Висновки. Факт дискусії навколо частини 4 статті 83 Конституції України, на нашу думку, свідчить про відсутність консенсусу вітчизняної юриспруденції щодо заборони проведення в Україні чергових парламентських виборів в складних умовах цієї війни.

Якщо припустити майбутній варіант продовження цієї дискусії, що серед вітчизняних юристів переважить думка про відсутність суперечності між цією конституційною нормою і пунктом 3 частини 1 статті 19 закону про воєнний стан, то ця унікальна для України подія буде записана в історії українського парламентаризму як заборона проведення виборів Верховної Ради України десятого скликання. Проте з іншої сторони, в такому випадку, на наш погляд, розвиток вітчизняної правової науки піде в розріз з міжнародною практикою державного реагування на вибори в надзвичайних ситуаціях. Як ми з'ясували, дослідивши міжнародний досвід пандемії COVID-19, в сучасному світі не прийнято забороняти вибори, але є допустимим з огляду на обставини надзвичайного стану *відтермінувати* проведення виборів, *затримати* проведення виборів на деякий час чи *перенести* дату проведення виборів тощо.

Якщо ж припустити інший варіант розвитку цієї дискусії, що українські юристи все ж таки визнають пріоритет міжнародного права, то ці чергові парламентські вибори, можливо, будуть визнані в Україні *перенесеними* Основним Законом з причини введення в країні особливого правового режиму воєнного стану, а законодавча гілка державної влади уникне в майбутньому юридичної плутанини з необхідністю створення нового правового забезпечення проведення перших післявоєнних парламентських виборів, про що, як ми вже знаємо, попередив спікер парламенту Р. Стефанчук. Поки що є невизначеним, яка саме унікальна для України юридична подія відбулася 29 жовтня 2023 року і який розвиток цієї дискусії на нас чекає попереду. Ми наполягаємо на важливості міжнародного досвіду для розв'язання цієї дискусії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 02.04.2024).
2. Конституція України: Основний Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D1%84%D1%96%D0%B7%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96+%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8#Text> (дата звернення: 13.04.2024).
3. Гринюк Р.Ф., Гуцуляк О.І. Вибори в умовах воєнного стану: конституція, законодавство, реальність. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.*

2023. № 80. С. 113–123. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.1.16> (дата звернення: 11.04.2023).
4. Ключковський Ю., Венгер В. Передумови та виклики для організації й проведення виборів в Україні у післявоєнний час. Дослідження з оцінки ситуації / Рада Європи. 2022. URL: <https://rm.coe.int/ua-organisation-and-holding-of-elections-in-post-war-ukraine-net-2768-1680a8e998> (дата звернення: 11.04.2023).
  5. Новак Д.Є., Моряк-Протопопова Х.М. Спроба дискурсивного аналізу проведення виборів під час війни (український досвід). *Молодий вчений*. 2023. № 1. С. 126–131. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-1-113-26> (дата звернення: 11.04.2023).
  6. Заяць Н.В. Окремі питання проведення загальнонаціональних виборів в Україні як умови збереження демократичності влади. *DICTUM FACTUM*. 2023. № 2. С. 42–47. URL: <https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/issue/view/16> (дата звернення: 11.04.2023).
  7. Кармаза О.О. Дотримання принципу юридичної визначеності як гарантія дії принципу верховенства права у виборчому законодавстві України: теорія, законодавство, рішення Європейського суду з прав людини та рішення Конституційного суду України. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2023. № 15. С. 52–60. DOI: [10.33098/2078-6670.2023..15.27.1.52-60](https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023..15.27.1.52-60).
  8. Чумакова Г.В., Квашенко В.П. Правові інструменти публічного управління в умовах воєнного стану: реалії та виклики виборчого процесу. *Наукові перспективи*. 2024. № 1. С. 297–315. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-1\(43\)-297-315](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-1(43)-297-315) (дата звернення: 11.04.2023).
  9. Михайлов М. Безпосередня демократія в умовах воєнного стану: шляхи реалізації права народу на владу. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 2. С. 13–18. URL: <https://arj.wupn.edu.ua/index.php/arj/article/download/1373/1420> (дата звернення: 11.04.2023).
  10. Макаров Г. Можливість проведення загальнонаціональних виборів в умовах воєнного стану / Національний інститут стратегічних досліджень. 2023. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/mozhlyvist-provedennya-zahalnonatsionalnykh-vyboriv-v-umovakh-voynopnoho> (дата звернення: 11.04.2023).
  11. Смирнов Ю. Стефанчук: Рада має пояснити, які вибори будуть після війни. Зараз їх проводити небезпечно. *LIGA.net*. 03 серпня 2023. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/stefanchuk-rada-doljna-poyasnit-kakie-vybory-budut-posle-voyny-seychas-oni-opasny> (дата звернення: 11.04.2023).
  12. Taking Stock of Global Democratic Trends Before and During the COVID-19 Pandemic / International IDEA. 2020. URL: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/global-democratic-trends-before-and-during-covid-19-pandemic.pdf> (дата звернення: 11.04.2023).
  13. Freedom in the World 2021 / Freedom House. 2021. URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2021/democracy-under-siege/countries-and-regions> (дата звернення: 11.04.2023).
  14. Дотримання принципів демократії, прав людини та верховенства права в умовах надзвичайного стану / Європейська комісія за демократію через право (Венеційська комісія). 2020. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdf-file=CDL-AD\(2020\)014-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdf-file=CDL-AD(2020)014-ukr) (дата звернення: 11.04.2023).
  15. Вибори в умовах пандемії: міжнародний досвід і рекомендації для України / Всеукраїнська громадська організація «Комітет виборців України». 2020. URL: <http://www.cvu.org.ua/uploads/MEDIA%20zvrit-web.pdf> (дата звернення: 11.04.2023).
  16. Special Voting Arrangements: Between the Convenience of Voting and the Integrity of Elections / International IDEA. 2021. URL: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/special-voting-arrangements-integrity-of-elections.pdf> (дата звернення: 11.04.2023).